

RAIMON PANIKKAR

El ritme de l'Ésser

Les Gifford Lectures

Opera Omnia Raimon Panikkar, vol. X - tom 1, Fragmenta, Barcelona, 2012

(fragment de la *Introducció*, p. 105-111)

b L'Ésser

El nostre títol conté encara una paraula molt més formidable. Parla de l'Ésser, en efecte, del Ritme de l'Ésser, i mira d'obrir aquesta capsula de Pandora de benediccions i desgràcies.

No m'entretindré en el significat de l'Ésser. Podem acceptar provisionalment que aquest mot, com a verb i amb tots els seus pronoms, modes i temps verbals, comprèn d'una manera única tot el que és. En un altre context probablement hauria preferit fer servir *realitat* en comptes d'Ésser com a paraula que abraça l'Ésser i el No-ésser, i hauria introduït distincions en la noció d'Ésser. Però per al que aquí ens interessa pot ser suficient utilitzar la paraula *Ésser* com a símbol global que comprèn, d'una manera o altra, tot allò de què podem dir significativament que «és», «qualsevol cosa» que entri en el «camp» de la nostra «consciència» i sobre la qual podem parlar d'una manera o altra —com explicarem més àmpliament en el capítol II.

El Ritme de l'Ésser és més que una simple metàfora. ¿Quina mena d'atribut podem aplicar a l'Ésser que no sigui ja Ésser? En aquest cas no podem parlar d'un transportar, d'un portar a l'altra banda (*meta-pherein*). I tampoc no podem aplicar la definició d'Aristòtil: «La metàfora consisteix a donar —a la cosa— un nom que pertany a una altra cosa.» La definició llatina clàssica, «translatio est nominis alieni illatio» ('la metàfora és la inferència d'un nom aliè'), és interessant però inaplicable. El Ritme de l'Ésser no pot ser el ritme d'alguna «cosa» anomenada Ésser. L'Ésser no és una cosa. No hi ha res «fora» de l'Ésser. El Ritme de l'Ésser només pot expressar el ritme que l'Ésser mateix és.

Hem d'interpretar la paraula *nom* en un sentit no nominalista. Els noms són més que etiquetes. Si el Ritme de l'Ésser té algun sentit, ha de ser en el genitiu subjectiu: el ritme que pertany a l'Ésser. És el ritme de l'Ésser. La frase indicaria aleshores un caràcter transcendental de l'Ésser mateix. L'Ésser és «en» els éssers, i el ritme pertany a l'Ésser mateix. ¿Podria ser la revelació (*aspectus*) de l'Ésser a nosaltres? L'en si (*en soi*) és sempre un *quoad nos* (amb relació a nosaltres).

Les coses materials són temporals, els éssers humans són històrics, les entitats ideals són espirituals. L'Ésser com a tal és rítmic. El Ritme de l'Ésser és la «temporalitat», la «historicitat» i l'«espiritualitat» *sui generis* de l'Ésser. El Ritme de l'Ésser és el dinamisme mateix de l'Ésser, el seu Esdevenir. Com que les coses materials, els éssers humans i les entitats espirituals són éssers, la temporalitat, la historicitat i la «idealitat» estan incloses dins la «rítmicitat» de l'Ésser. L'Ésser no «és» un gènere, i per tant afirmar que les «coses», els «humans» i els «esperits» són éssers com a plural d'Ésser no és una classificació correcta de les entitats. El llenguatge és aquí maldestre perquè la nostra cultura actual és més aviat «subdesenvolupada» en aquest camp.

Podem ser conscients del Ritme de l'Ésser en la mateixa mesura que podem esdevenir conscients de l'Ésser. Si aquest és el cas, estem molt a prop d'una afirmació força general —que proposo «cum magno timore et tremula intentione» ('amb gran cautela i sentiments contradictoris'), com lliurement traduiria aquesta frase d'una extraordinària abadessa del segle XII.

El Ritme és un aspecte, he dit, de l'Ésser mateix. Però aquest «aspecte» no és ni un accident ni l'essència de l'Ésser. El Ritme no és ni una cosa que li passa a l'Ésser, un mer accident, ni la seva essència en el sentit escolàstic —ja que no té gaire solta preguntar per l'essència de l'Ésser. ¿Què pot ser el que fa que l'Ésser sigui l'Ésser, si no l'Ésser? Aristòtil ja ens va avisar: «Hem de procurar de no posar límits a [no hem de delimitar, definir] totes les coses.»

Cap realitat última no pot tenir una definició.

És interessant que, encara que molta metafísica contemporània intenta recuperar el significat de l'Ésser, l'ombra de l'*ens commune*, com a pura abstracció, el persegueix. Els antics escolàstics consideraven que *motus* —que només amb reserves es podria traduir per moviment— era un «postpredicament», és a dir, una mena de categoria o «predicament» de segona classe. Faré servir aquesta idea com a trampolí per afirmar que el ritme és un *metatranscendental* —és a dir, una propietat que pertany a tot ésser com a Ésser. El ritme no afegeix res a l'Ésser, sinó que tan sols expressa una propietat de l'Ésser com a tal. Si la veritat es considera un transcendental perquè expressa l'Ésser com a

intel·ligible, és a dir, amb relació a l'intel·lecte, similarment, el ritme pertany a l'Ésser considerat no amb relació a la intel·ligència o la voluntat, sinó amb relació a la seva *totalitat*. L'Ésser com a tal, quan es considera en la seva pròpia *totalitat*, apareix amb aquella aparent complexitat que podem designar com a ritme.

Per tant, el Ritme de l'Ésser (genitiu subjectiu) pertany a l'Ésser mateix —i en aquest sentit goso anomenar-lo *metatranscendental*.

L'Ésser no és una realitat sense vida, un *ens commune*, un comú denominador abstracte de tot el que és. L'Ésser es presenta com a ritme. Tot ésser en tant que és Ésser, amb relació a una de les nostres facultats humanes, és u, bo, verdader i bell —sense entrar ara en discussions sobre la naturalesa i el nombre dels transcendents. Tot ésser en tant que és Ésser, amb relació a la seva «Esseïtat», per dir-ho així, en la mesura que en podem ser «conscients», és rítmic; presenta una aparent complexitat que, això no obstant, és simple i reflecteix el Tot amb un dinamisme interior, o, més ben dit, una energia, per a la qual no trobo una noció millor que la de ritme. Això prefigura la interpretació tradicional de la Trinitat, però aquí la meva tasca és explicar el títol.

La consciència de l'Ésser com a ritme ens permetrà pensar sobre les coses sense perdre de vista l'Ésser i prestar atenció a l'Ésser sense oblidar els éssers, conèixer el particular sense abandonar la totalitat. No prenem la *pars pro toto*, però en canvi descobrim el *totum in parte*.

La visió *advàitica* del Ritme de l'Ésser està en el «camí del mig» entre una visió monista de la realitat i una visió dualista —o pluralista. Si l'Ésser és un bloc monolític, els éssers, en definitiva, no tenen llibertat i la manera de relacionar-se amb els éssers és a través d'un ordre *heteronòmic* piramidal en el qual cada nivell d'éssers ha de seguir les *normes* d'un *altre* ordre superior: *heteronomia*. Aquí, els éssers són mútuament dependents, però aquesta mutualitat és desigual, ja que el més feble, més petit o menys perfecte dependrà dels més poderosos. La dependència mútua tendirà al trànsit en una sola direcció.

Si l'Ésser és pluralista en el sentit clàssic de la paraula, és a dir, un conglomerat d'entitats atomístiques en última instància, llavors la llibertat individual no tindrà límits interns, i la manera de relacionar els éssers els uns amb els altres serà a través d'un ordre *autònom* horitzontal en què cada ésser segueix les seves pròpies (*autos*) normes: *autonomia*, excepte quan li impedeix fer-ho una altra entitat més poderosa. Els éssers són mútuament independents, però la mutualitat és posada en perill perquè les entitats més febles, més petites o menys perfectes tindran la seva independència retallada pels més poderosos. La independència mútua —també— tendirà al trànsit en una sola direcció.

Si l'Ésser és *rítmic*, el tot no és divisible en parts, i per tant la suma de les parts no constitueix el tot; cada membre és una imatge del Tot i el Tot és reflectit en els seus membres. Cada ésser és únic i indispensable perquè el Tot es reflecteix en aquest ésser per tal de ser tot. La realitat té un ordre inter-in-dependent. Aquesta és l'esfera de l'*ontonomia*. Si l'Ésser és rítmic, cada entitat gaudirà d'una llibertat real d'acord amb la seva naturalesa amb relació al Tot. La manera de relacionar-se les unes amb les altres és similar a una dansa rítmica en la qual jo creo espontàniament el meu paper en la dansa escoltant la música global —que també puc contribuir a fer. L'ordre és un ordre *ontònom* en el qual cada ésser (*on*) descobreix el seu *nomos* propi dins el Tot: *ontonomia*. Cada ésser és mútuament inter-in-dependent i, òbviament, segons com toqui la meva partitura tindrà més o menys influència sobre els altres, als quals els estimularà o els molestarà la meva melodia i també actuaran o reaccionaran en correspondència.

Si el ritme no fos el Ritme mateix de l'Ésser, l'orde creat d'aquesta manera es convertiria en un caos competitiu. Però, si l'Ésser mateix és Ritme, l'ordre sempre és nou i no segueix un model preexistent o preordenat. És la *creatio continua* que he esmentat diverses vegades. L'*ontonomia* a la qual ens hem referit no és el seguiment cec d'una norma o *nomos* ('lleí') absoluta i immutable, sinó el descobriment del sempre nou o renovat *nomos* de l'*on*. L'esmentada inter-in-dependència esdevé una *intra-in-dependència*.

Podem fer distincions, però no separacions. La consciència, per exemple, és una «cosa» i la matèria una altra, però l'una no existeix i no pot existir sense l'altra. Dansen juntes.

Per tal de saber què és l'Home, per exemple, no n'hi haurà prou amb una antropologia aïllada. També necessitarem la física i la teologia, com també l'ontologia. L'ésser de l'Home no és independent de l'Ésser, però això és igualment cert per a la matèria i per a Déu. Estan tots entreteixits. La relació pertany al nivell fonamental. La realitat és *perichōrēsis*, *circumincessio*, diuen els últims patristics, ressuscitant un mot emprat per Anaxàgores en un sentit molt proper al ritme. Aquí potser podríem adduir la noció vèdica de la *anyonyayonitā* ('emergència mútua l'un de l'altre') —com a equivalent homeomòrfic.

La teologia no és reductible a l'antropologia, ni la física a la teologia. Les tres disciplines són mútuament irreductibles, però també inseparables. Això pot ser el *trayī vidyā*, el «triple coneixement» de la tradició índica.

Com a expressió d'aquest Ritme de l'Ésser puc donar dos exemples d'aquesta mateixa tradició:

Allò de què els éssers neixen,
allò per què, un cop nascuts, viuen,
allò en què, quan moren, entren,
allò has de desitjar conèixer:
allò és *brahman*.

Aquesta estrofa probablement va inspirar la següent, que parla de *sarvam* (el tot, totes les coses), aquí traduït en tots els casos per Tot:

En qui el Tot [és], de qui el Tot [ve],
que [és] Tot i que [és] en Tot [a tot arreu],
que, etern, [és] immanent en el Tot,
a Ell, l'ātman de(l) Tot, adoro.

Aquí trobem tots els ingredients que hem descobert en la nostra descripció del ritme.

Hi ha un ritme en tots i cadascun dels éssers. Cap ésser no està aïllat; cadascun reflecteix i és reflectit pel Tot. Un dels textos parla de *brahman*, i l'altre d'*ātman*. No és com si hi hagués un ésser especial, una entitat suprema que impregnés les altres, interferint en certa manera en les altres. Tot està en tot precisament perquè cada cosa és més que una entitat aïllada. La visió del Tot no ens impedeix veure els particulars. No ens fa curts de vista respecte al Tot. La noció budhista de *pratītyasamutpāda* ('relativitat radical' o 'origen dependent') és un equivalent homeomòrfic de la mateixa idea.

L'ésser és rítmic, el ritme és harmonia, i l'harmonia dóna pau i joia. El ritme, però, no és automàtic. Se'l pot alterar. El mal és real i també ho és la llibertat. El destí també està en les nostres mans.

El nostre món humà no és un paradís. El Ritme de l'Ésser no és una panacea contra tots els mals. Els diferents ritmes poden interferir l'un en l'altre i l'harmonia no s'estableix automàticament. L'*ontonomia* no és un ordre totalitari. La interconnexió de tot amb tot no és governada per l'heteronomia ni per l'autonomia. La relació de tot amb tot no és una relació automàtica i exacta. Les coses poden ser pròsperes a Europa i estar podrides a l'Àfrica, la conquesta d'Amèrica o la recent guerra del Golf poden haver estat un gran èxit històric. Però el ritme que intento descriure tard o d'hora establirà una connexió entre aquests fets aparentment tan distants. La conquesta d'Amèrica per part dels europeus té repercussions encara avui, igual que les croades o la més recent guerra del Golf encara se sentiran d'aquí a un segle. És aquest Ritme de l'Ésser el que ho interconnecta tot amb tot d'una manera que no podem preveure. El discurs sobre l'Ésser no és solament metafísica intemporal; té també un aspecte físic i humà.